

## ПРО ДЖЕРЕЛА ЛЕКСЕМ ЗІ ЗНАЧЕННЯМ ‘(КРОВНА) ПОМСТА’ У ГЕРМАНСЬКИХ, СЛОВ’ЯНСЬКИХ ТА ІРАНСЬКИХ МОВАХ (ІСТОРИКО-СЕМАСІОЛОГІЧНИЙ ЕТЮД)

У статті описана семантична трансформація, яка розкриває витoki та еволюцію значення «(кровна) помста» у германських, слов’янських, а також іранських мовах. Ключовими термінами, які реалізують зазначену семантичну модель, можна назвати *кров* та *плата*, які відображають уявлення про помсту як відплату (відомщення) за завдану шкоду. Автор виокремлює ключові і.-с. етимони \**kei-* ‘звертати увагу’, ‘рахуватися з чимось’ і \**krū-* ‘кров’, гнізда яких репрезентують цю семантичну модель.

**Ключові слова:** етимологія, семантика, дериват, типологія, аналогія.

В статье описана семантическая трансформация, вскрывающая истоки и эволюцию значения ‘(кровная) месть’ в германских, славянских, а также иранских языках. В качестве ключевых понятий, которые реализуют указанную семантическую модель, можно назвать *кровь* и *плата*, отражающих представление о мести как об отплате (возмездии) за причиненный ущерб. Автор выделяет ключевые индоевропейские этимоны \**kei-* ‘обращать внимание’, ‘считаться с чем-то’ и \**krū-* ‘кровь’, гнезда которых репрезентуют эту семантическую модель.

**Ключевые слова:** этимология, семантика, дериват, типология, аналогия.

Semantic transformation, which reveals the origins and evolution of the meaning «(blood) feud» in Germanic, Slavonic and Iranian languages, is described in this scientific paper. The key terms, which implement the indicated semantic model, are *blood* and *fee* that reflect the conception of vengeance as requital for the caused detriment. The author singles out key Indo-European etymons \**kei-* ‘pay attention to, reckon with’ and \**krū-* ‘blood’, the word families of which represent this semantic model.

**Key words:** etymology, semantics, derivative, typology, analogy.

Поняття «(кровної) помсти» належить до сфери юридичних відносин, які виникли ще за часів формування родової общини, пор., напр., висновок Р. Гроссе, за яким «мова права не була ізольованою спеціальною мовою, яка обслуговувала невелику групу людей, більше того, мова права складала досить важливу частину суспільного життя» [4, с. 176]. Про суспільне життя давніх індоєвропейців та їхніх нащадків свідчать різномовні юридичні пам’ятки; лінгвістичний аналіз їхнього змісту в перспективі дозволить виділити реліктовий (праіндоєвропейський) шар правової лексики словника окремих індоєвропейських мов й відновити специфіку юридичного побуту давнього індоєвропейського суспільства, пор. у зв’язку з цим надзвичайно важливий для нашого дослідження прогноз О. І. Фалілеєва, за яким «вивчення ранніх правових текстів має ретроспективний історичний характер і нерідко призводить до реконструкції індоєвропейських правових старожитностей на вербальному рівні» [16, с. 57]. Зазначені обставини зумовлюють приділення пильної уваги до названої групи лексем, частиною якої є термінологія, пов’язана з ритуалом помсти, відплати.

Історія семантики соціально-правових термінів на позначення (кровної) помсти у германських, слов’янських та іранських мовах ще не була предметом дослідження, метою якого було би спеціальне спостереження над сумою семантичних збігів в історії ЛСГ «Помста» кількох груп споріднених мов. У зв’язку з цим своє завдання ми ж бачимо у виведенні схем можливих семантичних трансформацій слів на позначення поняття (кровної) помсти в трьох групах індоєвропейської мовної сім’ї. Процедура їхнього виділення передбачає застосування елементів порівняльно-історичного методу, який дозволить не лише окреслити широке тло, на якому формувалася юридична семантика залучених до аналізу лексем, але й виокремити спільні (чи, навпаки, індивідуальні) тільки для цих мов етапи семантичної історії названої ЛСГ. Предметом пропонованої розвідки є своєрідна модель значеннєвого розвитку, яка може бути представлена як:

**‘Рахуватися з чимось’ → ‘карати’, ‘мститися’ ↔ ‘відшкодувати’, ‘платити ціну, штраф’,  
‘спокутувати (провину)’.**

Ця модель відображає саму сутність досліджуваного нами інституту кровної помсти, яка полягає у *відплаті* кривднику за вчинений злочин: постраждалий або родичі постраждалого неодмінно *звертали увагу* на завдану їм або їхньому родичеві шкоду, і за законами давнього суспільства вони не мали права залишати це безкарним (пор., напр., пункти, що стосуються кровної помсти, в «Руській Правді», зокрема, ст. 1 короткої редакції «Руської Правди», «Аламаннській правді», а також певні елементи правосвідомості осетин й албанців; аналогічні правові звичаї відзначені в інших кодексах законів давніх суспільств додержавного періоду). Т. В. Гамкрелідзе та В. Вс. Іванов зазначають, що «індоєвропейські лексичні утворення дозволяють судити про недиференційованість для індоєвропейського поняття ‘плати’, ‘відшкодування’ в ритуально-правовому розумінні. Кровна помста вважається такою ж

відплатою (платою за кров), як і відшкодування за збиток або плата за наречену» [3, с. 809], пор. ще акцент на тому, що «помста є навмисним завданням шкоди кому-небудь, яке має на меті відплатити за скривдження, лихо, образу» [20, с. 232]. Див. ще [8, с. 21], де констатується, що у деяких із ключових термінів, пов'язаних із відшкодуванням моральних, правових збитків, можна побачити повторюваний в різні періоди розвиток від позначення колективного відшкодування, кровної родової помсти до найменування майнового штрафу.

Об'єктом нашого спостереження в першу чергу є система похідних із чільним і.-є. етимомом *\*kei-* 'звертати увагу', 'ракуватися з чимось', (похідне) *\*koinā-* (*\*k[h]<sup>0</sup>e/o-(nā-)*), репрезентанти якого засвідчують зазначений семантичний зсув як дійсне відображення реалій давнього юридичного побуту індоєвропейців у реаліях мови, зокрема, в лексичній семантиці.

**I. Іранський** матеріал засвідчує цю семантичну модель у таких лексемах: іран. *\*<sup>3</sup>kai-* : *ki-* / *\*čai-* : *či-* 'віддавати належне', 'мститися' (і протилежні 'каятися', 'оплачувати', 'спокутувати провину'), *\*kainā-*. Пор. рефлексів іран. *\*kaina-* 'помста, відплата', 'покарання': авест. *kāy-* 'платити', ав. г. *kaa-* 'помста, відплата' (*\*kaa-*), ав. г. *kaēnā-* 'покарання', 'спокутування' і 'відплата', 'помста', скіф. *\*kaina-* 'відплата', 'помста', осет. *kīna, kēna* 'помста', дігор. *kīnæ, kēnæ* 'помста', 'відплата', *ken-xsart* 'доблесний у помсті', *kīnæ xatun* 'мститися', *dæw kēnæ mæbæl es* 'ти повинен відшкодувати мені, піддатися моїй помсті', *æ kēnæmæ læg ramardta* 'заради помсти він убив людину', парф. *kēn* {*kyn*} 'ворожнеча', 'помста', с.-перс. *kēn* ({*kyn*}), с.-перс. *kēnītan* 'мститися', 'злитися' (Л. С. Пейсиков зауважує, що в с.-перс. були такі дієслова, які вже не трапляються у н.-перс. раннього періоду, зокрема, до таких слів належить с.-перс. *kēnītan*, що сформувався за принципом конверсійної моделі «іменник» → «дієслово»; [12, с. 93]), с.-перс. *kēnvar mart* 'мстива людина', кл. перс. *kīna giriftan, kīna kašīdan* 'мститися', кл. перс. *kīn* 'ненависть', 'ворожнеча', 'помста, мстивість', перс., тадж. *kin* 'помста, відплата', 'злість', 'ворожість', ман. {*kyn*}) 'помста', 'ненависть', 'злість', 'ворожнеча', курд. курм. *k'īn* 'злість', 'ненависть', 'ворожнеча', 'помста'. Пор. ще відновлене в літературі похідне іран. *\*kaina-ka-* 'помста', 'ворожість': авест. п. *kaēnan-* 'мстивий', 'месник', бел. *kīnag, k'ēnau* 'ворожнеча', 'ненависть', 'помста', хор. *kynk* 'помста', 'ненависть', у словосполученні *mSkn'h u' kynk'h* 'я помстився йому' (букв. '(я) взяв помсту-йому'), *-kynk* 'сповнений помсти, ненависті (про людину, серце)'.

Матеріал наведено за: [25, с. 636–637] (*\*kei-(t-)* 'звертати увагу на', 'ракуватися з чимось', 'стежити за кимось', 'лякатися', 'побоюватися', 'поважати', 'шанувати', і 'карати', 'мститися за когось', 'спокутувати провину', 'поплатитися за щось', 'спокута, покаяння, каяття', 'відплата, кара; відомщення, помста', 'грошовий штраф, пеня', 'вартість, ціна', 'оцінка чогось', *\*koi-nā* 'ціна', 'покарання, стягнення, штраф', *ki-ti-* 'розуміння', 'винагорода', 'відплата, помста'); [1: т. 1, с. 202, 565, 596; 3, с. 809; 12, с. 93; 13, с. 51; 14: т. 4, с. 175–177; 18, с. 119; 19: т. 1, с. 557; 23, с. 196].

Цікаво відзначити, що запозичений у тур. мову перський термін (кл. перс. *kīn* 'ненависть', 'ворожнеча', 'помста, мстивість') зберігає тут усі основні термінологічні значення, пор.: тур. *kin* 'ненависть, злість, злопам'ятність, ворожнеча, помста', *kinini almak* 'мститися, виміщувати злість' [2, с. 551; 27, <http://www.nisanyansozluk.com/?k=kin>].

Матеріал історії осетинського права показує, що за помсту у відповідь на завдання шкоди членові роду відповідальний весь рід, і кожен член роду має за честь відплатити кривднику (М. Ковалевський уточнює, що учасники кровної помсти – всі родичі зі спільним прізвищем; [9, с. 13]). Пор. ще думку В. Е. Орела про те, що «Кров мислиться однаковою у всіх членів роду (чим і мотивовано уявлення про «кровну спорідненість»)» [11, с. 134–135], і його приклад з осет. мови *kæræ∞ijæ dardtoj fæjnæ avd tugu* 'обидва роди (Ахсартагката і Бората) «завинили один одному по сім кровей»' [11, с. 135]. Зрозуміло, що йдеться про кількість жертв з обох боків, і за кожну жертву ворожий рід має розракуватися, заплатити кров'ю свого члена. Почасти (без указівки на криваве відшкодування провини) ця правова «норма» відображена і в лексичній семантиці с.-вал. юридичного терміна *wynepwerth* (також *wynepwarth*) 'компенсація за образу' (Іог. 19.10; 50.12), що являє собою дослівно поєднання основ зі знач. 'обличчя – вартість' (фактично – 'вартість/штраф за образу особи'; уточнення наше – А. Ф.). Від нього не можна відділити відповідні бретонські форми – д.-брет. *enep uuert* (Картуларій із Редона), *enep guerth* (gl. *ditatione, recte dotatione*, Катугларій із Ландевенек) і с.-брет. *enebarz* [16, с. 62].

Завершуючи опис іранських лексем із відповідним термінологічним значенням, ще раз звернемося до праці М. Ковалевського, який, підкресливши жажливість і важливість кровної помсти в осетинських звичаях, навів такий приклад: «З числа справ, які надійшли до розгляду, – пише гр. Паскевич у своєму доносі гр. Чернишову від 5 березня 1831 року, – 54 були заявлені щодо кровної помсти. Відомо, які згубні наслідки були від існування цього варварського звичаю: цілі сім'ї винищувались, жінки та малолітні діти переходили до рук вбивць, які дітей або продавали, або залишали в рабстві; навіть на

могилах вбитих месники вбивали невинних дітей, яких інколи видавали самі батьки для виконання нелюдяного обряду, чим ці народи сподівалися заспокоїти прах убитих...» [10: т. 1, с. 49–52].

Неможна лишити осторонь ще один цікавий факт історії юридичного побуту іранських народів, точніше – факт оновлення/неперервності мовної традиції у зазначеній термінологічній мікросистемі. Зокрема, пор. ситуацію із курд. *tōl* ‘помста’ (*haka bāš āmer bī, mērakī di čē, dē hildī wē gave tōlā bāv ū dē* ‘якщо ти виростеш гарною людиною, справжнім чоловіком, то ти тоді зможеш помститися за батька і матір’), ба ‘відплата’, ‘помста’ (*kurd, nāmūsē bēnawa bīrit, hasta, bō tōat ba xāma w šīrit* ‘курд, згадай про свою честь, піднімайся, йди на помсту пером і мечем’), запозиченими з тюркського джерела (пор. тюрк. *tola* ‘рахувати’, *tolan* ‘відкупатися’, *tolaš* ‘розрахуватися’, *tolo* ‘рахувати’, *tōl* ‘сплата’, *tōlamak* ‘сплатити’; [19: т. 2, с. 355–356, 412]. Річ у тім, що тюркські форми не мають спеціального значення ‘помста’ чи ‘відплата за злочин, провину’ як такого, проте вони його набули у мовленні носіїв тих курдських ідіомів, де з різних причин не збереглося питоме іран. *\*kaina-* (пор., навпаки, консервацію його в курд. курм. *k’īn* ‘злість’, ‘ненависть’, ‘ворожнеча’, ‘помста’), однак збереглося традиційне розуміння *помсти* як *відплати*. Відтак, запозичені тюркські лексеми з їхнім набором семем ‘(роз)рахуватися’, ‘сплатити’, ‘сплата’ стали матеріалом для утворення нового терміна «помста» у курдському мовленні певних територій. Не останню роль у цьому відіграли перські зразки типу кл. перс. *kīn* ‘ненависть’, ‘ворожнеча’, ‘помста, мстивість’, перс. *kin* ‘помста, відплата’. Тобто в цьому випадку маємо справу із відтворенням, оновленням відповідної іранської семантичної моделі на неіранському мовному матеріалі завдяки неперервності мовної (ширше – культурної) традиції.

Отже, наведені ілюстрації засвідчують розуміння помсти як власне кривавої *відплати* за злочин, кривду, образу (див. далі ще гр. *ποινή* ‘кровна помста’, ‘плата за чие-небудь убивство’).

**Слов’янські** континуанти і.-е. *\*kei-*, *\*koīnā-*, що нас цікавлять, представлені псл. *\*kajati* (*se*) > *\*kajaznъ* ‘каяття’, *\*cēna* ‘ціна’: ст.-сл. *цѣна* ‘честь’, ‘ціна’, д.-рус. *каяти* ‘мстити’, серб., хорв. *kājati* (заст.) ‘розрахуватися, шкодувати’, ‘сумувати, журитися, печалитися (за кимось)’ і ‘мстити (про кровну помсту)’, чес. *kāti* ‘шкодувати’ і ‘спокутувати провину’ (очевидно, як ‘шкодувати’ → ‘відшкодувати’, ‘спокутувати’; уточнення наше – А. Ф.). Автори етимологічного словника слов’янських мов спеціально зауважують, що відношення *\*čimъ* : *\*cēna*, або, швидше, і.-е. *\*ke-n-* : *\*kop-ā-*, можна трактувати як давній словотвірний зв’язок із чіткою семантикою ‘діяння’ : ‘(плата за) скоєне’ (пор. ще лит. *kaina* ‘ціна’, ‘плата’, с.-ірл. *cin* ‘провина’, ‘обов’язок’) [7: вип. 3, с. 182–183; 7: вип. 9, с. 115–116; з і.-е. *\*kō-*; 1: т. 1, с. 596; 3, с. 809; 14: т. 4, с. 175–177; 17: вип. 2, с. 216; 17: вип. 4, с. 298].

Аналогічний розвиток значення простежується в рос. *считать* ‘лічити, рахувати’ → *рассчитаться* у значенні ‘помститися’, так само, як в укр. *рахувати* → *розрахуватися* ‘помститися’.

**У решті мов** похідні названого гнізда демонструють ту саму парадигму значень зі співвідношенням ‘мститися’, ‘карати’, ‘(кровна) помста’/‘(від)плата’, ‘штраф’ ~ ‘каятися’, ‘спокутувати’, ‘спокута’:

д.-інд. *cáyatē* ‘відплачує’, ‘мститься’, ‘карає’, *citi-* ‘відплата, покара’, *cetár-* ‘месник’, *ápa-citi-* ‘відплата’ [14: т. 4, с. 175–177; 19: т. 1, с. 557];

лат. *roena* ‘грошовий штраф, викуп грошима’, ‘помста, відомщення’, ‘покарання, кара’, ‘мука, страждання’, *roenas habere ab aliquo* ‘відомстити комусь’, *roenas capere de aliquo* ‘мститися комусь’, *roenālis* ‘що слугує покаранням’, ‘хто карає’, ‘що підлягає покаранню’, *roenārius* ‘хто карає’ [21, с. 917; 26: т. 2, с. 329–330; 5, с. 779].

гр. *τίσις* ‘плата’, ‘кара’, ‘помста’, ‘спокутування’, (гомер.) *τίω* ‘каюся’, ‘плачу’, ‘відшкодовую’, ‘караю’, ‘мщуся’, *ποινή* ‘відплата, покара’, ‘помста’, ‘покарання’, ‘кровна помста’, ‘плата за чие-небудь убивство’, *αλότισις* ‘плата’, ‘помста’ [22: т. 2, с. 902–903; 3, с. 809].

На **германському** лексичному матеріалі постульована модель ілюструється запозиченими формами, що у складі усталених сполучень чітко показують безпосередній зв’язок значень ‘відплатити’ ~ ‘помститися’. Пор., напр., англ. *pay back* ‘відплатити’, ‘помститися’, *pay off* ‘поплатитися сповна’, ‘розрахуватися з кимось’, ‘відплатити’, ‘помститися’, *pay out* ‘виплачувати’, ‘відплатити’, ‘помститися’ (до того ж саме по собі англ. дієслово *to pay*, окрім основного ‘платити, виплачувати заробітну плату’, має ще значення ‘відплатити, помститися’; англ. дієслово *to pay* (с.-англ. *paien, payen*) походить з д.-фр. *paier, paer* (фр. *payer*), яке, в свою чергу, сягає лат. *pācāre* ‘заспокоювати’, ‘встановлювати порядок’, у вульгарній латині також ‘платити, виплачувати’) [24: т. 2, с. 1143]. Тобто тут приклад збереження англійським вокабуляром семантичного співвідношення у запозичених латинських словах.

Можна припустити, що на основі проілюстрованої моделі у певний момент розвитку нім. мови могло відбутися зближення й далі – етимологічне ототожнення дієслів *rechnen* ‘рахувати’ і *rächen* ‘мститися’.

II. Ще однією лексичною групою, що репрезентує терміни на позначення кровної помсти, є система похідних з і.-є. етимомом \*krū-s/\*krūe-s, \*krūm (\*krū). Пор. свідчення слов'янських мов (рефлекси псл. \*krъvъnina – похідне від прикм. \*krъvъnъ < \*kry/\*krъve, \*krъvъ), які показують **нероздільність** понять 'кровна помста' і 'грошова плата за вбивство' (vira). При цьому головним виявляється поняття «кров»: болг. *krъvъnina* 'кровопролиття, пролита кров; пеня за пролиту кров', 'коліно, покоління, рід, кров, порода', макед. *krъvina* 'віра, штраф за вбивство; кровна помста; кровна рідня', серб., хорв. *krъv* 'кров', діал. 'рідня; кровна помста', застар., діал. *krъvîna* 'відшкодування родичам вбитого за вбивство; кровна помста за вбивство', застар., діал. *krъvna* 'матеріальне відшкодування сім'ї вбитого', словен. *krvîna* 'плата кату', д.-чес. *krěvné* 'грошовий штраф за завдання поранення; плата кату', д.-рус. рос.-цсл. *krъvъnъnъi*, *krъvъnъnъi* 'пов'язаний з пролиттям крові, кровопролитний', д.-рус. *krъvъ*, *krъvъ* 'кров', 'кровопролиття, вбивство' [7: вип. 13, с. 66, 68–70].

Ключові юридичні поняття «віра», «штраф за вбивство», «помста» в цьому етимологічному гнізді вторинні щодо поняття «кров» як фізіологічної субстанції, яка мала особливий статус у світогляді давніх індоєвропейських народів. Як і в системі дериватів від і.-є. \*k<sup>o</sup>inā-, тут актуалізується один важливий компонент давнього правового осмислення природи помсти, а саме – образа всього роду, сім'ї через завдання шкоди крові роду («кров мислиться як постійна характеристика роду, загальне надбання всього роду, як вічна і постійна субстанція, що забезпечує цілісність і зв'язність родової общини»; [7: вип. 21, с. 173]), через те маємо співіснування у наведених лексемах значень 'кров, коліно, покоління, рід, порода' і 'пеня, помста за пролиту кров'. Тільки на відміну від утворень попередньої групи, де кров як елемент помсти на лексико-семантичному рівні виявляється непослідовно, спорадично, в цьому гнізді це поняття через свої особливі ритуально-магічні функції (як обов'язковий складник кровної спорідненості, кривавої жертви та ін.) осмислюється як головний компонент слів для вираження відповідного правового феномену. Гострота, невідкладність здійснення кровної помсти відображена прикладами її поетичного осмислення у фольклорі: за народними уявленнями, душа вбитого не знаходить спокою, поки за нього не помстяться родичі: кров убитого може «кипіти», і цим виражати бажання помсти (серб.); пролита кров ходить тінню за вбивцею і закликає до помсти [15: т. 2: с. 677, 681].

З огляду на сказане, вважаємо, що існують підстави для кваліфікації слов'янських похідних від базового і.-є. \*krū-s/\*krūe-s як порівняно давніх термінів інституту помсти, які відбивають семантичну модель 'розрахуватися, відплатити за кров' → 'карати', 'мститися' або, навпаки, 'відшкодувати, заплатити кров'ю' → 'платити ціну, штраф', 'спокутувати (провину)'. Повторімося: кровна помста (рос. *кръvная месть*, чес. *krěvnî msta, vražda* і под.; як один із найдавніших соціальних інститутів зберігається найдовше у південних слов'ян [15: т. 2, с. 677, 681]) вважалася **відплатою, розплатою, відшкодуванням** із родом кривдника.

Матеріал інших індоєвропейських мов: у давньому анатолійському словнику 'плата за кров' як 'відшкодування' позначається описовим виразом *ešar šan-* 'жадати крові' (про богів, тобто 'вимагати здійснення людиною кровної помсти'), пор. «DINGIR<sup>MES</sup> ešar šanir» 'боги жадали крові' [3, с. 809]. Цей факт добре узгоджується із деякими давніми формульними конструкціями, пов'язаними із семантикою крові та кровної помсти, зокрема, з є і.-є. \*esnos esos 'володар крові' (пор. вище близьку аналогію в *ešar šan*) > хет. *ešanaš išaš* (Procl. Tel. 4.19–21; див.: [3, с. 809]).

Паралель до хетської формули знаходимо в албанському «Кануні» Лекі Дукаджина, який є кодексом звичаєвого права північноалбанських горців: *i zot i gjakut* 'володар крові'. А. В. Десницька зазначає, що слово *gjak* 'кров', окрім свого фізіологічного значення, у лексичній системі суспільно-правового та усно-поетичного койне північно-албанських горців має такі значення: а) кров членів патріархальної сім'ї; б) вбивство як втрата патріархальною сім'єю частини її крові, що вимагало відплати актом убивства у відповідь (тобто, відповідна кількість крові повинна була бути вилучена у сім'ї кривдника); в) перебування у стані відповідальності за скоєне вбивство і, відповідно, боязнь кровної помсти [6, с. 70–71]. Пор. ще кілька прикладів лаконічних формул, що були одними з ключових у комплексі правових норм: *gjaku s'bahet giobë* 'кров не стає штрафом' (тобто, не відшкодовується штрафом), *pushka shkon për gisht* 'кров іде за пальцем' (мається на увазі палець, який натиснув на гачок, тобто, відповідальність за вбивство лягає безпосередньо на того, хто вистрілив із гвинтівки). Далі пор. також формульні сполучення: *me bie në gjak* 'попасти в кров' (тобто 'накликати на себе помсту'), *me*

<sup>1</sup> Тут ідеться про акт обміну кров'ю при кровній помсті. Деякі автори пов'язують вивчення її законів із вивченням принципу реципрокності. Детальніше див. дослідження: Malinowski B. Crime and Custom in Savage Society / B. Malinowski. – NY, London. : Harcourt, Brace & Company, Inc.; Kegan Paul, Trench, Trubner & CO., LTD, 1926. – 132 р. Загалом, вважаємо, що сам інститут кровної помсти збудований на принципі *обміну* кров'ю, де «обмін» – ключове поняття.

*marrë gjak* ‘взяти кров’ (тобто ‘помститися’), *në valë të gjakut* ‘в кипінні крові’ (тобто ‘протягом 24 годин після вбивства’), *buka e gjakut* ‘хліб крові’ (тобто ‘трапеза, яка символізує примирення сторін’; [6, с. 70–71; 11, с. 141]).

Представлені вище спостереження над досліджуваним поняттям дозволили виокремити семантичну модель, яка реалізувалася у кількох етимологічних гніздах і яка стоїть за поняттям (*кровної помсти*). Постульоване семантичне зрушення дає підстави стверджувати, що:

1) шляхом виникнення лексем зазначеної ЛСГ є семантична деривація в діакронії (йдеться про переосмислення етимологічної семантики слів у ритуально-правових контекстах);

2) ключовим поняттям у дослідженні історії семантики соціально-правових термінів на позначення *кровної помсти* є поняття «кров» у його ритуально-правовому значенні. Воно слугує відправним пунктом у формуванні самого інституту кровної помсти як такого;

3) досліджуючи названу ЛСГ, необхідно виокремлювати лексику зі значенням ‘помста’, яка є проявом звичайних (і навіть побутових) соціальних міжособистісних стосунків, і лексику зі значенням ‘кровна помста’, яка об’єднує лексеми на позначення певного карного діяння (як вияв архаїчного ритуально-правового акту) у відповідь на завдану шкоду з боку постраждалих.

У цій статті описане лише одне із семантичних зрушень, які призводили до утворення правових термінів на позначення поняття «кровна помста». **Перспективу** такого роду досліджень ми бачимо у віднайденні (й теоретичному обґрунтуванні з огляду на свідчення лінгвістичної типології) інших ключових семантичних моделей, які супроводжували формування слів цієї ЛСГ у германських, слов’янських та іранських мовах від часів індоєвропейського діалектного стану до періодів ранньої й пізнішої історії окремих індоєвропейських мов.

#### Список літератури

1. Абаев В. И. Историко-этимологический словарь осетинского языка / В. И. Абаев. – М. ; Л. : Изд-во АН СССР; Наука, 1958–1989. – Т. I–IV.
2. Баскаков А. Н. Турецко-русский словарь / А. Н. Баскаков. – М. : Русский язык, 1977. – 966 с.
3. Гамкрелидзе Т. В. Индоевропейский язык и индоевропейцы. Реконструкция и историко-типологический анализ праязыка и протокультуры / Т. В. Гамкрелидзе, Вяч. Вс. Иванов. – Тбилиси : Изд-во Тбилисс. ун-та, 1984. – Т. 2. – 1328 с.
4. Гроссе Р. Об изучении языка немецких правовых памятников эпохи позднего Средневековья / Р. Гроссе // Проблемы морфологического строя германских языков. – М. : Изд-во АН СССР, 1963. – С. 176–185.
5. Дворецкий И. Х. Латинско-русский словарь / И. Х. Дворецкий. – М. : Рус. язык, 1976. – 1096 с.
6. Десницкая А. В. К изучению языка памятников обычного права / А. В. Десницкая // Вопросы языкознания. – 1983. – №4. – С. 64–74.
7. ЭССЯ : Этимологический словарь славянских языков: Праслав. лекс. фонд / [под ред. О. Н. Трубачева и А. Ф. Журавлева]. – М. : Наука, 1974–2013. – Вып. 1–38.
8. Иванов Вяч. Вс. Древнее славянское право: архаичные мифопоэтические основы и источники в свете языка / Вяч. Вс. Иванов, В. Н. Топоров // Формирование раннефеодальных славянских народностей / [отв. редактор В. Д. Корольук]. – М. : Наука, 1981. – С. 10–31.
9. Ковалевский М. Первобытное право / М. Ковалевский. – М. : Типография А. И. Мамонтова и К<sup>0</sup>, 1886. – Вып. 1: Род. – 169 с.
10. Ковалевский М. Современный обычай и древний закон. Обычное право осетин в историко-сравнительном освещении / М. Ковалевский. – М. : Типография В. Гатцук, 1886. – Т. I–II.
11. Орел В. Э. Об одном институте индоевропейского права. Опыт лингвистического комментария / В. Э. Орел // Вестник древней истории. – 1986. – №. 1. – С. 130–144.
12. Пейсиков Л. С. Лексикология современного персидского языка / Л. С. Пейсиков. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1975. – 205 с.
13. Расторгуева В. С. Среднеперсидский язык / В. С. Расторгуева. – М. : Наука, 1966. – 160 с.
14. Расторгуева В. С. Этимологический словарь иранских языков / В. С. Расторгуева, Д. И. Эдельман. – М. : Вост. литература, 2000–2011. – Т. 1–4.
15. Славянские древности. Этнолингвистический словарь / [под ред. Н. И. Толстого]. – М. : Междунар. отношения, 1995. – Т. 2. – 687 с.
16. Фалилеев А. И. Язык средневекового валлийского права как источник для общекельтской и индоевропейской реконструкции / А. И. Фалилеев // Вопросы языкознания. – 2001. – №6. – С. 57–67.
17. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка / [пер. с нем. и доп. О. Н. Трубачева]. – М. : Прогресс, 1986–1987. – Т. 1–4.

18. Хацаб А. О Русско-персидский словарь с краткой этимологией персидского языка / А. О. Хацаб. – СПб. : Типо-Литография Н. Евстифьева, 1906. – 326 с.
19. Цаболов Р. Л. Этимологический словарь курдского языка / Р. Л. Цаболов. – М. : Вост. литература, 2001–2010. – Т. I–II.
20. Цыганенко Г. П. Этимологический словарь русского языка: Более 5000 слов. – 2-е изд., перераб. и доп. / Г. П. Цыганенко. – К. : Рад. шк., 1989. – 511 с.
21. Ernout A. Dictionnaire Etymologique de la Langue Latine. Histoire des Mots / A. Ernout, A. Meillet. – Paris : Libraire C. Klincksieck, 1951. – 1385 p.
22. Frisk H. Griechisches Etymologisches Wörterbuch / H. Frisk. – Heidelberg : Carl Winter Universitätsverlag, 1960–1972. – Bd I–II.
23. Horn P. Grundriss der Neupersischen Etymologie / P. Horn. – Strassburg : Verlag von Karl J. Trübner, 1893. – 386 S.
24. Klein E. A Comprehensive Etymological Dictionary of the English Language. Dealing with the origin of words and their sense development thus illustrating the history of civilization and culture / E. Klein. – Amsterdam : Elsevier, 1966–1967. – Vol. I–II.
25. Pokorny J. Indogermanisches Etymologisches Wörterbuch / J. Pokorny. – Bern ; München : Francke Verlag, 1959. – Bd. I.
26. Walde A. Lateinisches Etymologisches Wörterbuch / [bearb. von J. B. Hofmann]. – Heidelberg : Carl Winter's Universitätsbuchhandlung, 1938–1954. – Bd. I–II. – 872 S.
27. ÇTES : Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü : Электронный ресурс [Режим доступа – <http://www.nisanyansozluk.com/>].